

Sommardåd

Sommardåd är en film som ställer några angelägna frågor i vår tid: Hur kunde Förintelsen äga rum? Skulle jag själv kunna vara delaktig i något sådant? Hur kan vi nå en förståelse på ett djupare plan? Vari ligger fascinationen för nazismen?

Åldersrekommendation:
gymnasiet

En filmhandledning av
Mikael a Kindblom

Filmens handling

Todd Bowden är en 16-årig kille i en amerikansk stad i början av 80-talet. I slutet av en historielektion om Förintelsen uppmanar läraren den som vill veta mer att söka sig till biblioteket. Todd tar läraren på orden och där, i skolans bibliotek, stiftar Todd bekantskap med Hitler, Himmler, Goebbels, Speer och alla de andra som var ansvariga för angreppskriget och massmorden under andra världskriget. Todd blir besatt av tanken på att få veta mer.

På bussen hem en kväll tycker han sig se likheter mellan en gammal man och ett fotografi han sett av en av de nazistiska krigsförbrytare som ännu jagas av israeliska säkerhetsagenter. Todd gör en grundlig undersökning av den gamla mannen, som heter Arthur Denker och som bor ensam i ett nedgången gammalt hus. Todd tar till och med fingeravtryck på Denkers brevlåda för att kunna jämföra dem med den försvunna krigsförbytaren Kurt Dussanders.

När Todd slutligen konfronterar den gamle mannen har han ett bestämt syfte: han lovar att hålla sanningen om Denkers identitet hemlig, om Denker i gengäld går med på att berätta allt för honom. Detta är början på en märklig och mycket farlig relation mellan den gamle mannen, som verkligen är krigsförbrytaren Dussander, och den unge pojken. Todd börjar tillbringa all sin lediga tid hos Denker, som långsamt öppnar sig för honom och berättar fasansfulla minnen om sitt arbete i förintelseläger under kriget.

Todd, i rollen Brad Renfro, förändras i mötet med ondskan förkroppsligad i den gamle krigsförbrytaren Denker.

En av Denkers berättelser handlar om vad som hände när gasen inte fungerade, när han var tvungen och gå in och avsluta mordandet. "Hur kändes det?" frågar Todd, men han får inget svar.

Todd, som tidigare tillhört toppskiktet i sin klass, ägnar allt mindre tid åt sina studier, och när terminsbetygen kommer är de katastrofala. En studievägledare, Mr French, skickar ett brev till Todds föräldrar och kallar dem till ett samtal. Todd ordnar det så att Denker dyker upp till det avtalade mötet i rollen som Todds farfar och kommer överens med Mr French om att Todd hädanefter bara ska ägna sig åt sina studier – genom att bo hos honom. Todd är plötsligt fångad i sin egen fälla och tvingas att följa Denkers hårda regim.

Varken familjen, flickvännen Becky eller kompisen Joey kan få honom att glömma Denkers lektioner. Todd blir lynnig och misstänksam, som en krutdurk redo att explodera. Han blir alltmer avskuren från sitt tidigare liv. I en scen i skolans gymnastiksal ser vi våldet inom Todd explodera när han kallhamrat tar livet av en duva.

Och Denker, som ägnat åren efter kriget åt att förtränga, börjar återfå smaken för sitt gamla liv. Det börjar

med en gammal SS-uniform som Todd har gett honom i syfte att provocera. Men i sin stilla ensamhet ikläder sig den gamle mannen uniformen och njuter. Sedan försöker han stoppa en bortsprungna katt i grillen. Till slut ger sig Denker på och misshandlar svårt en luffare som rotat i hans sopor på gården.

Todd kommer till Denkers hus i tron om att Denker haft en allvarlig hjärtattack. Detta är också sant, men vad Denker vill få Todd att göra är att hjälpa honom med liket. Men luffaren är inte död och i en mar-drömslik sekvens tvingas Todd avsluta Denkers död.

Denker hamnar på sjukhus och medan han ligger för döden blir han avslöjad som Kurt Dussander, den man som israelerna har letat efter så länge. Men Denker-Dussander hinner ta sitt eget liv innan han skickas till Israel för att ställas inför rätta som krigsförbrytare.

Under tiden har FBI hittat den döda luffaren i hans källare. Och Todd har gått ut skolan med lysande betyg. Det är bara studievägledaren, Ed French, som blir misstänksam, när han på skolavslutningen träffar Todds föräldrar. Men med nyvunnen självsäkerhet får Todd studievägledaren att hålla tyst. Ingen kommer någonsin att få veta vad Todd egent-

ligen gjorde den där sommaren hos den gamle tyske mannen.

Förintelsen som skräckis

Det finns en lång rad av emblematiska bilder, både dokumentära och dramatiserade, som vi lärt oss att förknippa med Tredje Riket och nazisternas brott. Vi har alla sett dem: kolonnerna av soldater som stolta bär på hakkorsfanorna, de överfyllda godsvagnarna som gnisslande tar sig fram i natten, de skräckslagna judarna med Davidsstjärnan klumpigt träcklad på de randiga koncentrationsläger-dräkterna, de blonda SS-officerarna i fläckfria uniformer som med sammanbitna läppar, stål i blicken och hotfullt skällande schäferhundar skriker "Achtung! Schnell!".

Det finns alltså många välbekanta bilder och det har gjorts många filmer på temat nazism och motståndskamp. Så frågan är om dagens ungdom blivit mätta på bilder som visar nazismen och Förintelsen?

I början av *Sommardåd* rullar ett montage av bilder på Tredje Rikets koryféer i takt med att Todd insuper allt han kan få tag på om de brott som begicks av nazisterna. Vi ser dem virvla förbi: Hitler, Himmler, Goebbels, Göring, Heydrich... Montaget slutar med en närbild på filmens Dussander, kommandanten i utrotningslägret Patin (som är ett fiktivt läger). Men det råder ingen tvekan om vad som sägs i och med detta montage: detta är ondskans män. Och deras kraft har inte dött än.

Lite senare i filmen, när Denker-Dussander har börjat berätta, får Todd mardrömmar. Han drömmer om en man som står utmärglad i en dusch. Han ser ett plågat ansikte som vänder sig mot honom och tycks fråga: Varför?

Sommardåd använder sig av ett bildspråk och en dramaturgi som ofta påminner om skräckfilmens. Men hur går filmen vidare för att inte fastna i skräckfilmens egna kli-chéer?

Ett av skräckfilmens klassiska grepp är att presentera oss för en till synes svag och menlös person som visar sig vara filmens farligaste individ. Se till exempel scenen när vi för första gången ser Dussander: här är han först och främst en gammal man i slitna gamla kläder som mödosamt släpar sig ombord på en buss. När Todd senare konfronterar honom med sina bevis (fotografierna, finger-

avtrycken, efterlysningen från Israels krigsförbrytardomstol...) finns det fortfarande en känsla av att en mycket gammal man blir utsatt för övergrepp från en ung man besatt av nazismen.

Jämför med en bit längre in i filmen när Dussander börjar visa sitt gamla jag. Till exempel scenen vid middagsbordet hemma hos Todd, när Dussander fullständigt lyckas charma Todds familj och elegant slingrar sig ur frågan om vad han gjorde under kriget. Lite senare får Dussander en SS-uniform i present av Todd. Han tar den motvilligt på sig, men det dröjer inte länge innan han tycks bli ett med uniformen och därmed en skrämmande påminnelse om den bödel han en gång var.

Beviset för att Dussanders ondskan har vaknat på nytt kommer inte långt efter, i scenen när han stoppar katten i gasugnen.

Sommardåd är inte en film som tar oss tillbaka till de tragedier som utspelade sig under nazismen. Aldrig någonsin får vi se vad Dussander berättar för Todd. Hans berättelser förblir vad de är: berättelser. I en annan film kanske vi skulle ha fått se den dramatiserade historien om krigsförbrytaren och hans brott, förmedlat i en lång tillbakablick. Men det som gör *Sommardåd* till en annorlunda film om Förintelsen är att den också handlar om ordets och fantasins makt.

★ *Sommardåd* handlar om en kille och hans vilja att komma ondskan nära. Vad som börjar i nyfikenhet går över i ett slags besatthet. Men är det en film om Förintelsen?

På jakt efter en känsla

När Todd söker upp den gamle mannen på bussen, har han samlat tillräckligt med bevis för att tvinga den gamle manne att berätta om sina krigsupplevelser. "Jag vill veta allt" säger han när han första gången konfronterar Dussander. Senare, när han fått "veta allt", frågar han: "Hur kändes det?" Så småningom inser Todd att det som Dussander varit med om inte låter sig beskrivas, det måste upplevas. Efter att ha tvingats till medhjälp i mordet på luffaren, vet Todd till sist "hur det känns".

★ Varför söker Todd upp den gamle nazisten? Vad är det egentligen han vill få ut av att höra Dussanders berättelser? Vad är det han egentli-

gen letar efter? Kan elever känna igen sig i Todds fascination för ondskan så som de symboliseras av de nazistiska koryféerna?

★ Vad är det Todd letar efter i bödelarnas historier? Varför är han inte intresserad av de överlevandes historier?

Todd är inget problembarn, han kommer inte från ett splittrat hem, han är inte utstött, mobbad, kriminellt belastad eller beroende av knark. Tvärtom. Allt som vi får se av Todds miljö, hans skola, vänner, hem och familj, pekar mot en alldeles förträfflig värld att växa upp i: en välmående, trygg, ombonad värld.

Men ju mer vi får se av Todds liv och den miljö han lever i, desto tydligare framstår en bild av föräldrar och barn som lever i skilda världar. Barnen har skolan, kompisarna, flick- eller pojkvänerna, sporten... Föräldrarna har sitt. Ingen har tid över för att umgås över generationsgränserna. Todds värld är också full av krav, om än subtila. På väggen i skolans entré hänger en stor affisch fullt synlig för alla som går förbi. Budskapet är: "Dare to be a leader" (våga vara en ledare).

Kanske spelar de vuxnas krav, medvetna eller ej, en avgörande roll för varför Todd söker sig till en ensam gammal man med sagor om ondskans makt.

Så vad är det Todd vill få ut av Dussander?

Ett svar är styrka. Att klara av att lyssna på Dussanders krigsminnen ger Todd en känsla av att ha övervunnit något svårt. Han lär sig en slags överlevnadsstrategi. Två scener pekar mot denna förändring inom Todd:

I en scen i gymnastiksalen pratar Todds vän Joey om hur han oroar sig för honom. Joey pratar och Todd dribblar. Ljusset är kallt och blått när bilden tättnar kring pojkarnas ansikten. Då kallar Joey Todd för en idiot. Genast reagerar Todd som på en våldsam provokation: "Kallar du mig för en idiot?". Dribblandet förvandlas till ett hot och bollen till ett vapen. Och när Todd blir ensam med en duva som förirrat sig in i gymnastiksalen, använder han vapnet mot duvan.

Bollen återkommer i slutet av filmen, när studievägledaren French knackar på hemma hos Todd. Han har känt igen Todds "farfar" från tidningarnas skrivelser och nu vill

han ha en förklaring. Men Todds dribblande har nu blivit ett löfte om våld som Mr French inte har några svårigheter att förstå. Han ger sig iväg, skrämnd av Todds kalla hot.

Skolan diskuterar de faktiska såväl som naturligtvis de moraliska implikationerna av Förintelsen, ofta utifrån alla välbekanta bilder och enskilda öden från nazismens Tyskland. Likafullt finns revisionister, de som förnekar att Förintelsen över huvud taget ägt rum. Skillnaden är att nazistiska grupper idag arbetar på en internationell nivå mot den nationella som var fallet på 30-talet. Detta, tillsammans med den extremhöger som växer sig stark i arbetslöshetens Europa, påminner oss om att vi inte får glömma. Att aktivt hålla minnet av Förintelsen vid liv är att hålla diskussionen om demokrati och humanism vid liv.

★ **Sommardåd** har valt en intressant väg för att diskutera nazismens farliga lockelse: genom en målmedvetet stilsäker blandning av grepp lånade från skräckfilmen, det psykologiska dramat och filmer om Förintelsen ställer den frågor till en ung generation: Tänk om det inte tog slut där, när Hitler begick självmord, tyskarerna kapitulerade och lägren öppnades... Tänk om det kan hända igen... Vad är det vi fascineras av? Vad kan vi lära för att undvika samma misstag? Räcker det att undervisa om Förintelsen eller måste vi i någon form söka kontakt med den svarta som ondskan under nazismen representerar för att öka vår förståelse?

Bok blir film

Sommardåd bygger på en kortroman av Stephen King, publicerad 1982, men filmen skiljer sig rätt mycket från boken.

Filmen börjar med att vi befinner oss i ett amerikanskt klassrum på 80-talet, där Todd presenteras som en mycket god elev som har fått högsta betyg på ett prov om andra världskriget. Läraren har dragit avsnitten om andra världskriget och Förintelsen på ett pliktskyldigt och närmast oengagerat sätt. När vi ser läraren i bild är han i färd med att suddas ut ett ord på svarta tavlan: "Holocaust" (Förintelsen). Sedan avslutar han lektionen med att ganska nonchalant hänvisa dem som vill veta mer till biblioteket.

Boken tar tydligare avstamp i thrillergeren genom att inleda med

Todd och Denker/Dussander, i rollerna Brad Renfro och Ian McKellen, i en lika obehaglig som fascinerande film "Sommardåd".

Todds spioneringar på den gamle mannen som visar sig vara en nazistisk krigsförbrytare.

Filmens slut är också helt annorlunda: Todd blir visserligen delaktig i mordet på luffaren, men filmen har valt att fokusera på kammarspelet och den psykologiska maktkampen mellan den gamle krigsförbrytaren och den unge mannen.

Bokens två huvudperoner går mycket längre när det gäller att omsätta ondskans teori till praktik. Båda två för ett dubbelliv där de på ytan är anständiga amerikanska medborgare men som i hemlighet mördar hemlösa utslagna människor. Till slut brister det för Todd som tar sitt laddade gevär och går ut på motorvägen...

Sommardåd är den unge amerikanske filmregissören Brian Singers tredje film. Han har tidigare bland annat gjort den mycket uppmärksammade thrillern *De misstänkta* (1995). Tillsammans med manusförfattaren Brandon Boyce har Singer denna gång arbetat fram en mer komplex och mångbottnad historia än den som finns i Kings original.

Läs mer

Stephen King, *Sommardåd*, 1982. Finns i svensk översättning, *Legenda pocket*, 1983. Gitta Sereny, *Albert Speer och sanningen*, Bonnier Alba, 1995. En tegelstenstjock bok som på ett inträng-

ande sätt ger en mångfacetterad bild av nazismen genom deras främsta arkitekt och sedermera rustningsminister och tillika en av Hitlers gunstlingar Albert Speer.

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

USA 1997 Apt Pupil
Manus: Brandom Boyce
Regi: Bryan Singer
Foto: Newton Thomas Sigel
Klippning & musik: John Ottman
Produktionsdesign: Richard Hoover

I ROLLERNA:

Kurt Dussander – Ian McKellen
Todd – Brad Renfro
Ed French – David Schwimmer
Richard Bowden – Bruce Davidson
Archie – Elias Koteas
Dan Richler – Joe Morton

TEKNISKA UPPGIFTER:

Längd: 111 min
Ljud: SR/SDSS
Format: Panavision 1:2,35
Svensk premiär: 30.10.1998

DISTRIBUTION:

Columbia TriStar, Box 9501, 102
74 Stockholm Tel 08-658 11 40,
fax 08-84 12 04.